

**УКРАЇНСЬКИЙ РУШНИК ЯК ПРАДАВНИЙ СИМВОЛ УКРАЇНЦІВ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ
ПРОСТОРІ УКРАЇНИ**

У статті висвітлюються концептуальні засади декоративно-прикладного мистецтва українського народу, ознайомлення з яким усіх народів, що живуть в Україні, позитивно впливає на формування полікультурного простору.

Культура є явищем соціального буття людини і характеризує його найрізноманітніші феномени. Духовна культура знаходить своє вираження у мисленні, почуттях, спогляданнях. Вона є одним із критеріїв та оцінкою суспільних цінностей, людських досягнень. Через культуру людина відкриває і, перетворює світ, реалізовує власний духовний потенціал, наближається до світових досягнень. Ці процеси здійснюються тоді "коли людина не просто споглядає, а розвиває та актуалізує культуру у власній творчій діяльності, бо культура є універсальним засобом творчої самореалізації людини і предмети культури становлять результат її духовної творчої активності [12: 6]. Розвиток особистості забезпечує те, в якій мірі йде залучення її до світу культурних цінностей. Людина здатна бути носієм і творцем культури тільки тому, що вона знаходиться в тому культурному контексті, з якого вона засвоює свої уявлення, правила життя, способи дії. Не тільки людина є творцем культури, а й культура творить людину. Вона являє той аспект життя, котрий пов'язаний з наслідуванням, накопиченням цінностей, з їх передачею наступним поколінням. Культура завжди залишається скарбницею досвіду поколінь. Культурні цінності збагачують і забезпечують розвиток особистості. „Вплив культури на людину можна вважати інтегральним фактором її соціалізації, індивідуальним результатом опанування культурних цінностей суспільства, характеристикою освіченості [12: 7].

Як свідчить історія, Україна з її старовинною культурою, була краєм, де відбувався стійкий і закономірний процес утворення духовних цінностей, унікальних за своїм художнім значенням. У художній культурі українців переплелися самобутні стилі зі світовим мистецьким досвідом. Це є „Величезний континент неперевершених зразків художньої культури, сповненої безмежно глибоким змістом” [12: 24]. Вивчення своєрідної образної символіки української культури відкриває шлях у світ високого національного мистецтва, що є яскравим явищем світового рівня.

В усвідомленні доцільних шляхів організації функціонування художніх цінностей важливого значення набуває врахування національних чинників. Художня культура завжди є самобутня, є продуктом творчого генія народу, має власні зміст і форму. Кожна культура несе на собі відбиток історичної долі народу та національних особливостей. Осягнення творів мистецтва відбувається через глибокі знання історико-етнічного коріння нації. Кожна нація характеризується єдиним „семіотичним полем” [12: 11] – засобами художньої символіки, що забезпечує взаєморозуміння та взаємодію членів суспільства. Найважливішою ознакою культури особистості є національна самосвідомість.

Усвідомлення своєї приналежності до певної нації, генетичного зв'язку з іншими людьми, уявлення про своє походження, знання особливостей фольклору, одягу, традицій, звичаїв, обрядів та інших ознак народу є складовими етнічної культури, з якої зароджується національна культура.

Кращі представники нації втілюють у своїх творах національні традиції власного народу. „В творчих авторських концепціях акумулюються результати культурної творчості цілих художньо-історичних епох, що завжди мають універсальний, і водночас національний характер” [12: 12].

Розуміння національної культури в органічному зв'язку із всесвітньою культурою розкриває прогресивність культурного розвитку, шляхи інтеграції у світовий простір, усвідомлення національного у глибинах людського життя „Адже мистецькі зразки специфічного національного творення закріплюються на мапі людства, стають надбаннями всесвітньої культури тільки в тому разі, коли вони оцінюються як національний внесок у міжнародний фонд, коли національні досягнення репрезентують непересічні духовні цінності світового значення” [12: 13].

Найбільш масовим видом народного мистецтва є вишивка. „Її місце та роль у житті людини, в обрядово-ритуальній сфері освячені віковими традиціями” [12: 182]. Вишивка завжди використовувалась, як оберіг від лиха, негараздів, хвороб, як побажання щастя і добра. Нею прикрашали ті місця, які найбільше впадали в око. Вишивкою оздоблювали одяг (сорочки, пояси, спідниці, головні убори, хустки, свити, чоботи), скатертини, рушники, постіль, кінську зброю. Вишивали на домотканому полотні: лляному, конопляному, вовняному. В залежності від місцевості українські вишивки поділялися на групи: геометричні, рослинні, тваринні. Основними символами рослинного орнаменту є зображення дерева життя, як пам'яті роду, винограду – символ добробуту, багатства, барвінка – символ пам'яті, дубове листя – символ чоловічої сили, калина – символ дівочтва, дівочої краси, цвіт калини – незайманість, цнотливість, ружа, рожа – символ сонця тощо.

Особливе місце в українській вишивці посідає вишивана крапка. Вона поєднується у різних варіантах.

Крапка – це знак води, знак крові, знак зерна, взагалі, – це символ найвагомішого і найбільш бажаного у житті людини. Популярним символом є ромб. Він зображався не тільки у вишивці, а й у гончарстві, дерев'яних виробках, ткацтві, писанкарстві. Цей символ тісно пов'язаний з аграрним достатком, з плодороддям людини і землі. Коло належить до початкових знаків геометричного орнаменту. „Найбільш вагомою у вишиваних колах є символіка сонця як запорука життя, добра і благополуччя, закликання всіляких родинних і господарських статків” [5; 57]. Отже, зображені на українських рушниках кола, круги, кільця, доносять до нас знакову сутність символіки язичництва, пов'язану з культом сонця. У християнській традиції коло символізує вічність і безперервність буття.

Сигма – знак, що відтворює латинську літеру „S”. Українською мовою це звучить як „дуже”, „вельми”, „конче”, „сильно”, „красно”. Скоріше всього, вишивальниці використовували цей символ „для визначення якості улюбленої праці” – „вишито якнайкраще”, „дуже добре”, що означало здійснення бажань своїх власних чи адресата” [5: 60].

Спіраль (лат.) – „завиток”, ототожнюється зі спіралевидним вертінням води – вир, сніговієм – хуртовиною, метелицею; рухом повітря – смерч, ураган тощо.

Унікальною пам'яткою мистецтва вишивання є рушники. Для кожного регіону була характерна своя технологія, орнамент та добір кольорової гами. Так, Чернігівщина славиться вишивкою гладдю червоними і чорними нитками. Полтавщина вишивала червоними, сірими і чорними або кольоровими смугами і хрестиком, прутиком, мережкою, ланцюжком. Також полтавська вишивка характерна білим по білому та білий колір з голубим, техніка гладь. На Волині червоним по білому вишивали хрестиком, прутиком, ромбами, лініями різних напрямів, також вишивали чорним і червоним кольором з вкрапленням синього. Київщина вишивала хрестиком, гладдю, занизуванням білими, чорними, жовтими, голубими кольорами. Своєю вишивкою виділялось Поділля. На Поділлі використовувались різні шви та техніки вишивки, тут створювалися геометричні візерунки чорного кольору з червоним, синім, жовтим, зеленим.

Рушник став одним з найвагоміших символів, необхідним атрибутом усіх українських обрядів. Він віддзеркалює культуру народу, містить інформацію про звичаї, обряди, розкриває характер людського світобачення, здійснює передачу національних традицій від покоління до покоління. Для рушникового стилю характерною є традиція натуралістичного та фантастичного відтворення образів тварин. „Дотримуючись народної класифікації вишиваних звірів, що впливає навіть з поверхового ознайомлення з рушниковим орнаментом можна виділити таку ієрархію образів тварин: верхній світ (птахи, комахи), середній світ (дикі звірі), нижній світ (змії, ящури, риби)” [5: 113].

Найчастіше вишивали птахів у парі на окремих рушниках кількість пар доходить до 16-18, значно рідше вишивали птахів-одинаків (човники). На рушниках вишивали орла – як символ відляки від смерті, символ влади, закликання врожаю [5: 118]. Лебідь або ж “лебедині” рушники сприяють людині в час найбуйнішого сонця, в час Купала, є символом вірності. Журавель – культовий птах сонця, бо приносить тепло, символізує інтенсивність сонячного тепла. Павич – символ багатства. Зозуля – символ самотньої, трагічної, сумної, позбавленої щасливої долі жінки. Голуб – символ кохання, подружньої злагоди, ніжності. „Можливо, саме тому і зображувались на рушниках, які вішали на хрести” [5: 128].

Вишивка мала оберігальне значення. Оберігальну функцію виконували орнаменти, які є тією образною інакомовністю, яка робить вишивку символом. Отже, у вишивці закодовані першоджерела життя – земля, вода, вогонь, повітря та ті явища, які вони породжують. Саме від них залежало життя людини.

Декоративно-прикладне мистецтво України – це відтворення глибинної історії нації, її неповторного міфологічно-символічного сприйняття дійсності.

Список використаних джерел і літератури:

1. Антонович Д. Українська культура. – К.: Либідь, 1993. – 588 с.
2. Антонович Л.Ф., Захарчук-Чугай Р.В. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів: Світ, 1992. – 270 с.
3. Бичко А.К. Теорія та історія світової та вітчизняної культури (курс лекцій). – К.: Либідь, 1992. – 256 с.
4. Історія української культури (За ред. І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994. – 656 с.
5. Китова С. Полотняний літопис України. – Черкаси, 2003. – 223 с.
6. Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів: Світ, 1990. – 519 с.
7. Лозко Г. Українське народознавство. – Харків. – 2005. – 469 с.
8. Макарчук Етнографія України.
9. Огієнко І. Українська культура. – К.: Абрис, 1991. – 564 с.
10. Попович М.В. Національна культура. – К.: Знання, 1991. – 54 с.
11. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: Арт Еко, 1998. – 728 с.
12. Рудницька Л. Українське мистецтво в полікультурному просторі. – К.: Еке об, 2000. – 208 с.
13. Українська культура: історія і сучасність. / За ред. С.О. Черепанової. – Львів: Світ, 1994. – 456 с.